

Gijzelingen van penitentiair personeel

HANNE TOURNEL^a
SONJA SNACKEN

Kan te veel veiligheid onveilig worden?



Panopticon, 33 (4), 301-304
© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JULI 2012

^a Doctoranda, Onderzoeksgroep Crime & Society, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: hanne.tournel@vub.ac.be).

^b Gewoon Hoogleraar, Onderzoeksgroep Crime & Society, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

Belgische gevangenen zijn niet meer uit de actualiteit weg te slaan. Ontsnappingspogingen en effectieve ontsnappingen door middel van gijzeling van penitentiair beambten lijken haast een nieuwe trend. De balans van het afgelopen jaar is schrijnend. Het begon anno 2011 op maandag 13 juni met de ontsnapping van twee gedetineerden uit de gevangenis van Nijvel waarbij een penitentiair beambte gegijzeld werd. Eén maand later werden in de gevangenis van Hoei twee penitentiair beambten gegijzeld met behulp van een mes. Anno 2012 kenden we de mislukte ontsnappingspoging op zondag 8 april uit de gevangenis van Andenne waarbij 4 penitentiair beambten gewond geraakten, om dan (voorlopig) te eindigen bij het voorval van 13 april waarbij twee beambten zwaar gewond werden bij een ontsnapping uit de gevangenis van Aarlen. Deze nieuwe 'trend' waarbij gedetineerden overgaan tot gijzeling van personeel valt deels te verklaren door het feit dat gevangenen steeds beter passief beveiligd worden, waardoor ontsnappen op een andere manier haast onbegonnen werk is. Tijdens een vroeger VUB-onderzoek zei een gevangenisdirecteur ooit: "Elke gedetineerde droomt van de vrijheid – en dus van ontsnappen. Dat wordt pas een probleem als ze geen enkele uitweg meer zien". De samenleving beschermen tegen ontsnappingen kan inderdaad niet los gezien worden van de mogelijke invloed op de veiligheid binnen de gevangenis. Buitenlandse ervaringen toonden eerder aan dat een doorgedreven focus op externe veiligheid – het tegengaan van ontsnappingen – door het benadrukken van passieve veiligheid zoals tralies, hoge muren, elektronica, leidt tot ernstige bedreigingen van de interne orde zoals geweld, opstanden, ontsnappingen – en vooral ontsnappingen door middel van gijzelingen (SPARKS, BOTTOMS, & HAY, 1996; MARSHALL, 1997; VAN ZYL SMIT & SNACKEN, 2009). Internationaal wordt dan ook gesteld dat materiële beveiliging enkel effect heeft wanneer het hand in hand gaat met dynamische veiligheid, gesteund op constructieve relaties tussen personeel en gedetineerden, alsook een actief gevangenisregime met aantrekkelijke stimulansen tot participatie aan activiteiten en de mogelijkheid tot het flexibel inspelen op lokale omstandigheden (COYLE, 2005; VAN ZYL SMIT & SNACKEN, 2009; TOURNEL & KENNES, 2011). Dergelijke constructieve relaties verhogen ook de 'personalisering' van de interacties, waardoor de bewaarder een individu wordt en niet een anoniem uniform dat de weg naar de vrijheid verhindert. En omgekeerd heeft het personeel ook meer voeling met wat er leeft in de gevangenis, spanningen, conflicten, persoonlijke problemen van gedetineerden, die mede aan de basis kunnen liggen van ontsnappingspogingen.

Dit betekent niet dat dynamische veiligheid alle problemen kan voorkomen. Dynamische veiligheid betreft immers een interactief begrip, waardoor het slagen ervan niet uitsluitend berust op de verantwoordelijkheid van het penitentiair bewakingspersoneel, maar ook van gedetineerden, lokale directie, hoofdbestuur en externe actoren (TOURNEL & KENNES, 2011). En net daar schuilen heel wat problematische randfactoren die het slagen van dynamische veiligheid bemoeilijken. Denken we maar aan de steeds groeiende en tegelijk veranderende gevangenispopulatie, bestaande uit meer anderstaligen, meer gedetineerden met psychische en psychiatrische problemen, meer druggebruikers, etc. De strengere toepassing van de voorwaardelijke invrijheidstelling leidt tot een toename van de gemiddelde strafduur en een groeiend aantal gedetineerden dat voor strafeinde kiest (ROBERT 2009; BAUWENS, ROBERT & SNACKEN 2011). Dit alles leidt tot overbevolking en tot meer spanningen voor gedetineerden en personeel (BEYENS, SNACKEN, & ELIAERTS, 1993; SNACKEN, 2005, 2007). Communicatie met deze groepen kan ook moeilijker zijn: sommige gedetineerden spreken geen enkele gangbare taal, anderen hebben gevangeniservaringen opgedaan in landen waar er geen sprake is van relaties op te bouwen met het personeel, laat staan constructieve. Uit eigen etnografisch onderzoek weten we dat drugs alomtegenwoordig zijn in de Belgische gevangnissen, net zoals in de buitenwereld. 'Binnen de muren' liggen deze wel aan de basis van heel wat interne problemen: overdosissen, gedragsveranderingen door gebruik, afpersing tussen gedetineerden, etc. Problemen voor de interne en externe veiligheid waar de beambten als eersten mee geconfronteerd worden. De toegenomen aanwezigheid van gedetineerden met ernstige psychologische en psychiatrische problematieken maken dergelijke relaties niet gemakkelijker, te meer dat de beambten niet opgeleid zijn om dergelijke problematieken te herkennen en er mee om te gaan. Maar ook de relatie tussen de bewaarders/vakbonden en lokale directie is mee bepalend voor de heersende cultuur van een inrichting (SNACKEN, 2005; KENNES, 2010) en speelt een cruciale rol in het al dan niet ontwikkelen van dynamische veiligheid. De complexiteit van het in de praktijk brengen van dynamische veiligheid werd reeds in een eerdere bijdrage aangetoond¹. Tot slot dienen we ons bewust te zijn van het feit dat zelfs wanneer dynamische en passieve veiligheid synchroon verlopen, niets ons garandeert dat dergelijke incidenten toch niet hadden plaatsgevonden. Een gevangenis blijft een inrichting waar mensen gedwongen samenleven en waar de '*pains of imprisonment*' misschien anders zijn dan 20 jaar geleden, maar nog steeds voelbaar (CREWE 2011; LIEBLING 2011b). Een compleet nulrisico is dus een illusie, we kunnen enkel de risico's zoveel mogelijk trachten in te perken.

Het moge duidelijk zijn dat het penitentiair personeel vandaag voor een complexe opdracht staat, die vaak onderschat en ondergewaardeerd wordt. De recente gebeurtenissen tonen aan dat er naast de inherente complexiteit ook reële gevaren verbonden zijn aan de job van penitentiair beambte. Nochtans duiken bewaarders in België enkel op in de media naar aanleiding van stakingen, ontsnappingen, incidenten, etc. en is er doorgaans weinig aandacht voor de onzichtbare aspecten van succesvol werken als beambte. Dit succesvol werk bestaat voor een belangrijk deel uit het dagdagelijks behouden van de 'orde', door de Basiswet in art.2 gedefinieerd als 'een toestand waarin de gedragsregels worden nageleefd die noodzakelijk zijn voor het tot stand brengen of het handhaven van een menswaardig samenlevingsklimaat in de gevangenis'. Het gebrek aan aandacht en erkenning hiervoor en het negatieve publieke beeld van bewaarders draagt volgens LIEBLING, PRICE & SHEFER (2011) bij tot de creatie van een rigide en op zichzelf gerichte bewaarderscultuur, waarbinnen beambten zich moeten verantwoorden over hun werk ten opzichte van zichzelf, hun collega's en de buitenwereld. Luc DEWAELE, zelf penitentiair beambte geweest, formuleerde

1 Zie: (Tournel & Kennes, 2011).

reeds in 1999 enkele belangrijke vooroordelen die volgens hem in België gelden t.a.v. bewaarders. Zo spreekt hij over de in de samenleving goed ingeburgerde karikatuur van 'een traditionele cipier', zijnde dom, lui, onvriendelijk en onverschillig. Daarenboven wijst hij op het feit dat dit werk door de buitenwereld aanzien wordt als 'vuil' werk, een weinig eervol beroep dus. Tot slot het vooroordeel dat dit beroep onmogelijk de vervulling van een jeugddroom kan zijn, waardoor de beroepsfierheid bij het penitentiair personeel eerder laag is. Het gebrek aan erkenning binnen dit beroep werd al eerder door FOUCAULT treffend gevat als "*Il est laid d'être punissable, mais peu glorieux de punir*" (FOUCAULT, 1975: 15). Een beroepsgroep die zich dagelijks blootstelt aan conflicten en strubbelingen, verdient beter. Bewaarders negotiëren hun autoriteit dagelijks doorheen interacties met een sceptisch en complex publiek en in een context waar de handhaving van alle regels volgens het boekje onmogelijk is: "*this is an extremely tricky and inherently unstable business*" (LIEBLING 2011a: 485). Gevangeniswerk vraagt van personeel dat ze bijvoorbeeld het hoofd moeten kunnen bieden aan verbale agressie zonder zelf agressief te worden (SNACKEN, 2005), aan bepaalde vormen van brutaliteit zonder zelf wreed te worden, dat ze emoties ervaren zonder de mogelijkheid te hebben deze gevoelens legitiem te uiten of zonder het gevaar om uitgelachen of als inefficiënt bestempeld te worden (LIEBLING, PRICE, & SHEFER, 2011). Kortom, zij vervullen een erg lastige en inherent onvoorspelbare opdracht.

De huidige gebeurtenissen hebben tot stakingen van de beambten geleid teneinde meer veiligheidswaarborgen te bekomen. Overleg met de minister van Justitie vond in het verlengde hiervan plaats en hiertoe hebben de vakbonden een gemeenschappelijk strijdplan opgesteld dat vraagt naar een volledige herdenking van het huidige veiligheidssysteem binnen de Belgische gevangenissen. Zo wensen zij onder meer dat er een nationale interventiegroep opgericht wordt om op regelmatige basis doorgedreven controles uit te oefenen binnen de gevangenis om also verboden voorwerpen op te sporen, zoals potentiële wapens maar ook bijvoorbeeld drugs. Zoals hierboven reeds aangetoond, zijn deze extra veiligheidswaarborgen te begrijpen vanuit het perspectief van het personeel, aangezien drugs heel wat problemen veroorzaken. De vraag rijst alleen of dergelijke ingrijpende extra controlemiddelen nu net niet voor meer geweld gaan zorgen: precies de 'leefbaarheid' van een gevangenisregime staat immers omgekeerd evenredig met het risico op gewelddadige ontsnappingen en druggebruik.

Er dient ons inziens blijvend geïnvesteerd te worden in het zoeken naar een evenwicht tussen de interne en externe veiligheid binnen een gevangenis. Deze denkoefening is eens zo belangrijk in de huidige tijden van capaciteitsuitbreiding. Uit een recent onderzoek naar leefbaarheid binnen de gevangenis blijkt immers dat de twee meest recente gevangenissen in België, die tevens het sterkst elektronisch beveiligd zijn, vanuit het perspectief van de gedetineerden het slechtst scoren op de kwaliteit van de relaties met de beambten (Vanneste, Devresse & Robert, 2011). Deze evenwichtsoefening blijft dus een fundamentele uitdaging voor de toekomst.

REFERENTIES

- BAUWENS, A., ROBERT, L. & SNACKEN, S. (2011). Conditional release in Belgium: how reforms have impacted recall, *European Journal of Probation*, 4(1), 19-33.
- BEYENS, K., SNACKEN, S., & ELIAERTS, C. (1993). *Barstende muren: overbevolkte gevangenissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen.
- COYLE, A. (2005). *Understanding prisons: key issues in policy and practice*. Maidenhead: Open University Press.
- CREWE, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society-International Journal of Penology*, 13(5), 509-529.

- FOUCAULT, M. (1975). *Surveiller et punir: naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- KENNES, P. (2010). De gevangenisdirecteur in zijn zoektocht naar orde in de gevangenis. *Fatik – Tijdschrift voor strafbeleid en gevangeniswezen*, 28(125), 13-22.
- LIEBLING, A. (2011a). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: Legitimacy and authority revisited. *European Journal of Criminology*, 8, 484-499.
- LIEBLING, A. (2011b). Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain. *Punishment & Society-International Journal of Penology*, 13(5), 530-550.
- LIEBLING, A., PRICE, D., & SHEFER, G. (2011). *The Prison Officer* (2 ed.). Abingdon: Willan Publishing.
- MARSHALL, S. (1997). Control in Category C Prisons. *Home Office Research and Statistics Directorate. Research Findings*, 54, 1-4.
- ROBERT, L. (2009) 'Geleidelijke terugkeer of plotse overgang naar de samenleving? Langgestrafte gedetineerden in de gevangenis van Andenne', in T. DAEMS, P. PLETINX, L. ROBERT, V. SCHEIRS, K. VAN DE WIEL (eds.) *Achter tralies in België*. Gent: Academia Press, 163-191
- SNACKEN, S. (2005). Forms of violence and regimes in prison: report of research in Belgian prisons. In A. LIEBLING & S. MARUNA (Eds.), *The effects of imprisonment* (pp. 306-339). Cul-lompton: Willan Publishing.
- SNACKEN, S. (2007). Penal Policy and Practice in Belgium. In M. H. TONRY (Ed.), *Crime, Punishment and Politics in comparative perspective* (pp. 127-215). Chicago: University of Chicago Press.
- SPARKS, R., BOTTOMS, A., & HAY, W. (1996). *Prisons and the Problem of Order*. Oxford: Clarendon Press.
- TOURNEL, H., & KENNES, P. (2011). De dilemma's van dynamische veiligheid voor bewaarders. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 32(3), 21-36.
- VAN ZYL SMIT, D., & SNACKEN, S. (2009). *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- VANNESTE, C., DEVRESSE, M. & ROBERT, L. (2011). Onderzoek inzake de classificatie en de vraag naar regimes binnen de strafinrichtingen. Brussel: Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie.